

Příspěvek k salašnickému hospodaření na Moravském Valašsku. Ovčín na panské salaši jako zapomenutý objekt tradičního stavitelství na Moravě

Vojtěch Bajer – Radek Bryol – Samuel Španihel

DOI: 10.21104/CL.2021.4.04

*A Contribution to Sheep Farming in Moravian Wallachia: A Sheep Shed
at a Manorial Sheep Farm – a Forgotten Vernacular Building in Moravia*

Abstract

Carpathian shepherding, i.e., seasonal mountain cattle farming is an inseparable part of life in the highland of eastern Moravia and Silesia, regardless of the debate as to its origins and extent. It is possible to observe not only the blending of what were essentially mountain practices with the domestic peasant tradition, but also the use of this method of farming across social groups. In one lithograph by the well-known Moravian painter and graphic artist František Kalivoda (1824–1859), in the sheep pasture above Rožnov pod Radhoštěm, there is an unusually large structure, which is presumed to be a sheepshed. This has not yet been reflected in the ethnography of these lands. The research, which was based primarily on archival, ethnological and archaeological research, complements the well-known but very fragmentary facts about mountain farming under manorial management and reconstructs the architectural form of the building and its functions.

Key Words

The Carpathians, Moravian Wallachia, Rožnov manor, manorial management, mountain shepherding, vernacular architecture

Acknowledgment

Článek je výstupem projektu Stopy lidského umu (DG20P02OVV004) podpořeného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

Contact

Ing. Vojtěch Bajer, Etnologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Veveří 97, 602 00 Brno, Czech Republic; e-mail: salamandr@salamandr.info.

Mgr. Radek Bryol, Etnologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Veveří 97, 602 00 Brno, Czech Republic; e-mail: bryol@email.cz.

Mgr. Samuel Španihel, Ph.D., Etnologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Veveří 97, 602 00 Brno, Czech Republic; e-mail: spanihel@muzeumvalassko.cz.

Jak citovat / How to cite

Bajer, Vojtěch – Bryol, Radek – Španihel, Samuel. 2021. Příspěvek k salašnickému hospodaření na Moravském Valašsku. Ovčín na panské salaši jako zapomenutý objekt tradičního stavitelství na Moravě. *Český lid* 108, 479–509. <https://doi.org/10.21104.CL.2021.4.04>

Úvodem

Karpatské salašnictví – sezónní horský chov dobytka je na našem území i přes řadu diskusí o jeho genezi a rozsahu neodmyslitelným fenoménem nejvyšších poloh východní Moravy a Slezska odpovídající období 16. – 1. polovině 20. století. Zjevné je prolínání ryze salašnických praktik s domácí rolnickou tradicí, ale také využití tohoto způsobu hospodaření napříč sociálními skupinami.

Salaše jako místa pro uvedenou formu hospodaření se skládaly z několika základních staveb. Koliba byla objektem pro výrobu a uložení mléčných výrobků, případně přespání pracovníků. Na nocování a dojení se dobytek zavíral do ohrady – *košáru* – či chléva různého provedení. Krytý prostor posloužil zvláště v případě nepříznivého počasí zejména na začátku a konci pastevní sezóny (Štika 2009: 99–115). Specifikem v některých regionech bylo rovněž zimní ustájení dobytka mimo usedlost (Štika 1959; Podolák 1980).

V jedné z četných litografií moravského malíře a grafika Františka Kalivody (1824–1859), zvané *Selský obraz – Salaš u Rožnova*,¹ byla v rámci salaše zaznamenána neobvykle rozměrná stavba předpokládaného ovčína (obr. 1), která zůstávala dosud v naší etnografii nereflektována (Štika 1961; 2009; Langer 2012). Následné bádání, založené zejména na archivním a archeologickém výzkumu, mělo s východiskem právě v této grafice za cíl doplnit známé, avšak velmi kusé skutečnosti o salašnickém hospodaření v panské režii, na základě zjištěných skutečností a analogií rekonstruovat stavební podobu objektu včetně jeho funkcí, případně identifikovat další obdobné stavby v regionu Valašsko a potenciální paralely v jiných regionech. Prvotním impulzem k tomuto výzkumu bylo ohrožení lokality lesní cestou a snaha o vědeckou rekonstrukci panského ovčína v novém expozičním areálu Kolibiska ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Bryol 2019).

Kalivodova litografie podle popisu pochází z Rožnova pod Radhoštěm, kde při vrchu Hradisko stál panský dvůr. Půdorys neobvykle rozměrné dřevěné stavby přiléhající dvoru dokládají mapy stabilního katastru (obr. 3).² Podobná situace rozsáhlé dřevěné stavby na Rožnovsku odpovídá dle stejného mapování poloze Humenec nad obcí Hutisko (obr. 4).³ Konkrétní

1 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Kalivoda, František: *Selský obraz – Salaš u Rožnova*, inv. č. E 889.

2 Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru (1824–1836), Rožnov pod Radhoštěm, 1833. [2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.

3 Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru, Hutisko, 1833. [2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.

doklady svým účelem a pravděpodobně také konstrukcí shodných staveb ovčínů máme tedy k dispozici ze dvou lokalit. Ty vzájemně komparujeme. Za účelem získání vhodných analogií pro chybějící prvky stavebního řešení i vlastního provozu a také pro zjištění podoby porostů sledujeme také další obdobná místa.

V lokalitách Hradisko a Humenec tedy k roku 1833 stály výjimečné stavby přímo na pozemcích hraběte Eugena Kinského (1818–1885), majitele panství Rožnov-Krásno. Ovčáctví obecně bylo součástí hospodaření na panských dvorech už od 16. a 17. století a v Karpatech na našem území se navíc nížinný chov ovcí prolínal s horským, a to rovněž v panském hospodářství. Ovčínu v takové provenienci odpovídala specifická stavební forma, ale také částečně odlišný provoz. Přesto byl hlavní účel panské salaše shodný s menšími selskými salašemi. Smyslem byla vedle získávání vlny zejména produkce mléčných výrobků, poněkud ovčího sýra zpracovaného na brynz, kterou panství nejen prodávalo, ale používalo jako deputát pro své úředníky (Štika 2009: 117, 121).

Vzhledem ke specifčnosti zkoumaného objektu panského ovčína i jeho chronologické zařazení do období raného novověku se jedná o poměrně unikátní archeologickou záležitost, zejména v prostředí východní Moravy. Připomeňme však, že doklady valašské a pasekářské kolonizace byly zkoumány formou povrchových prospekcií, které v Hostýnských vrších opakovaně prováděl amatérský archeolog Dalibor Kolbinger (Kolbinger – Hradilová 2017). V rámci širšího horského okolí jí tematicky sekunduje patrně pouze výzkum takřka moderního pastýřského přístřešku ze slovenské Divinky (Staneková 2017). Výrazněji je archeologické studium pastevecké kultury doloženo v Polsku, odkud je známo více výzkumů koncentrujících se v okolí Zakopaného, tedy v Podhalí (Blomborgowa – Nowakowski 1969–1970).

Salašnické hospodaření v režii panství

Rozsáhlá literatura o salašnictví se panským salaším věnuje pouze okrajově, a to nejen v rámci Rožnovského panství, ale i celého prostoru Moravského Valašska a slezské části Beskyd. Někteří autoři se zabývají obecně vývojem chovu ovcí na území naší země například v kontextu nemovitých stavebních památek nebo archeologických nálezů od středověku do 19. století. Tyto práce představují také stavební formy ovčínů odpovídající zpravidla jinému teritoriu a hospodářskému systému (Žižka 2018; Čapek – Preusz 2012). V kontextu existující odborné produkce k problematice podnikání šlechty je tedy zvolené téma spíše neobvyklé (Jurok 2002; Vařeka 2018).

Na Rožnovsku se první zmínky o salašnictví vztahují k 1. polovině 16. století (Štika 1967: 34), ale vždy jde o hospodaření poddaných. Nevíme, zda už v té době začalo panství využívat rozsáhlé, dosud jen málo upotřebené plochy lesů také v rámci svého vlastního podnikání tímto způsobem, ale už ve století následujícím měla panství na Valašsku rozsáhlá hospodářství založená na salašnictví (Štika 1962: 128). Podrobnější informace z počátků salašnictví na rožnovském panství nemáme.

První zmínka o ovcích jako součásti panského dvora na Hradisku u Rožnova pochází sice z roku 1629, kdy se kromě krav přímo ve dvoře chovalo v horách 318 ovcí (Štika 2009: 117–119), avšak zde nevíme, zda se jednalo o ovce valašské, nebo o bírky, tedy ovce zemské, které byly chovány hojně na Moravě i v prostoru Valašska (Kunz 2005: 38–40). Nejstarší ověřená informace o rozsahu a podmínkách hospodaření na poddanské salaši pochází z roku 1664 a je jí smlouva o pronájmu pastvin týkající se shodou okolností vrchu Léští na Hutisku (Domluvil 1910: 1–7). A první údaje o panských salaších jsou až v soupisu salaší rožnovského panství z roku 1714, kde je uvedena i panská salaš Humenec na Hutisku.⁴ Další zprávy o vrchnostenském salašnickém hospodaření nacházíme o 40 let později v dominikálním přiznání, kde se uvádí salaše spolu s uvedením jejich plochy (Žaloudík 1983: 63).

Právě mimo soupis salaší z roku 1714 není také zřejmé, kolik v kterém období panství svých vlastních salaší mělo. Štika (1967: 40) k režijnímu salašnickému hospodaření panství odkazuje na práce Josefa Heřmana Agapita Gallaše (1941: 206) a Adolfa Bayera. Přičemž správný je pouze odkaz na Bayera, jenž uvádí jako panské salaše na Kamenném, na Černé hoře, Radhošti a Noříči (pod Čertovým mlýnem) (Bayer 1900: 13). Všechny se tak týkají pouze obcí Dolní Bečva a Prostřední Bečva. U salaše Noříči navíc vznikají pochybnosti, protože tuto javořinu měla prokazatelně dlouhodobě v dědičném nájmu rodina Maniaků z Rožnova, a to minimálně od roku 1726 (Štika 1967: 38).

Ze zmínek o panských salaších u Gallaše Štika navíc vyvozuje, že ve 2. polovině 19. století „*byl panských salaší ještě značný počet*“ (Štika 1962: 216). Jedná se ovšem o špatnou interpretaci, protože Gallaš pouze vyjmenovává salaše v širším prostoru radhoštského hřebene, bez rozlišení, které z nich patří vrchnosti. Pouze zde vzápětí uvádí: „*Tito salašové jsou na díle panští, na díle selští, panští bývají pronajati a slují v řeči valašské vrchelní...*“ (Gallaš 1941: 206). Z čehož plyne, že pod pojmem panské má vlastně na mysli poddanské salaše na panské půdě. V jinak kompletnějším díle Valaši v kraji

---

4 Moravský zemský archiv v Brně, fond B1 – Gubernium, inv. č. 1998, sign. S 357, fol. 74–85.

Prerovském, kde je o prostoru Radhoště i o salašnictví více informací, navíc chybí i tato zmínka (Gallaš 2005: 38).

Panská salaš na Humenci nad Hutiskem

Salaš Humenec bývala v obci Hutisko na boční rozsoše vrchu Mísna (891 m n. m.). Tento vrchol má ve všech současných mapách název Herálky, ale to je jen omyl vzniklý již při tvorbě map 2. vojenského mapování⁵ a odtud už napořád přebíraný. Že to byla chyba, ukazuje už indikační skica stabilního katastru z roku 1833.⁶ Jméno Mísna je pro tento vrchol doložen už na mapě panství z roku 1790⁷ a i pro současné obyvatele obce je užívaným názvem pro vrchol Mísna, zatímco Herálky je jen jméno pro část východního úbočí a malého údolí.

Název Humenec pro prostor pastvin v okolí salaše dokumentují už mapy stabilního katastru a i v současnosti je místními obyvateli pro tuto část vrcholu Mísna běžně používán.

Humenec je v oblasti běžné pomístní jméno, které podle Válka charakterizuje horu, jež má na vrcholu větší nebo menší rovinku, a uvádí jej u jedenácti obcí na Valašsku. Připouští však také možnost, že toponymum souvisí se zemědělským využitím lesních ploch, konkrétně s pěstováním obilí na lesních pasekách. Přičemž uvádí příklad z roku 1575, kdy majitel vsetínského panství Nekeš z Landeka žádá „z každého humence v horách platu 4 grošův“ (Válek 1907: 57). I v blízkých Hostýnských vrších je v polovině 16. století mnoho míst s tímto názvem (Pálka – Chybová – Smolka 2010). Podle Ludvíka Kunze se však toto označení vztahuje nejen na srovnaná místa na horských hřebenech, ale také lokality, kde se sypalo ptákům (Kunz 2006: 91–93). Už v Komenského Orbis sensualium pictus je název humenec synonymem pro čihadlo (Komenský 1929: 100).

Malá rozloha bezlesí, které zůstalo z původně rozsáhlých pastvin, má dosud užívaný název Humenská lúka a pro svahy pod tímto místem se udržuje pomístní jméno Kolibiska. Zatímco v případě Humenské lúky je název běžně známý i v rámci obce, pojmenování Kolibiska znají a užívají

5 Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, II. vojenské (Františkov) mapování – Morava, mapový list O_8_IX . [2020-04-01]. Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=2vm&map_region=mo&map_list=O_8_IX.

6 Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 938, sign. B2/a/6MS, fol. 7.

7 Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 685, Přehledná mapa panství Valašské Meziříčí a Rožnov se soupisem pomístních názvů všech polesí.

jen lidé bydlící v bezprostřední blízkosti.⁸ Kolibiska pak patří mezi typická toponyma spojovaná výhradně s těmi oblastmi severovýchodní Moravy, kde byl rozšířen salašnický chov ovcí (Štika 1961: 101; Válek 1910: 296).

Dá se předpokládat, že salaš Humenec vznikla až po využití prostoru toulavou panskou lesní sklárnou. Ta se na Hutisku postupně nacházela na několika místech, a právě v bezprostřední blízkosti prostoru pozdější salaše bylo jedno z jejích stanovišť, pravděpodobně v 1. polovině 17. století (Baletka 2007: 121). Není jasné, kdy sklárna toto místo opustila, jak dlouho jí trvalo odlesnění okolních rozsáhlých ploch, ale mohlo k tomu dojít pravděpodobně až po polovině 17. století. A rozhodně se také nedá vyloučit, že počátky panské salaše Humenec souvisely až se vznikem vrchnostenského dvora na Hutisku (obr. 2), který zde ve 2. polovině 17. století založil Bernard Ferdinand ze Žerotína a který je poprvé doložený v urbáři panství z roku 1676 (Žaloudík 1983: 21). Není známo, kde byl tento vrchnostenský dvůr situován, ani kdy zanikl. V mapách 1. vojenského mapování⁹ není v obci umístěn žádný objekt, který by mu mohl odpovídat, což by naznačovalo zánik nejpozději počátkem 2. poloviny 18. století. Ani v pozdějších podrobnějších mapách stabilního katastru se na pozemcích panství nenachází žádná stavba, která by i jen připomínala zbytek podobného objektu.¹⁰ Podle tradice existoval v části Dvořiska, která měla být po jeho zrušení rozdělena mezi poddané.¹¹ Pokud to tak skutečně bylo, muselo k tomu dojít zřejmě nejpozději na počátku 19. století, protože v době vzniku map stabilního katastru už je tato část obce poměrně hustě osídlená. V rámci výrazně členitého reliéfu obce však nebylo mnoho míst, kde by bylo jeho umístění vhodné, a lokalita Dvořiska je jedna z nejprůhodnějších poloh.

Je dokonce možné usuzovat, že důvodem pro založení dvora bylo právě salašnické hospodaření, protože vzhledem k morfologii krajiny a nadmořské výšce obce nemohla být jeho hospodářská činnost založená na polním hospodářství. Hutisko i sousední Solanec navíc patřily mezi obce se soustředěným chovem valašského dobytka (Štika 1962: 209). Pak je možné, že dvůr tvořil zázemí pro dvě salaše – Humenec na Hutisku a Kyvňáčka

8 Rozhovor s Oldřichem Růčkou (nar. 1933) 23. 2. 2014 a Miroslavem Orságem (nar. 1948) 23. 2. 2014, Hutisko-Solanec, rozhovor vedl Vojtěch Bajer.

9 Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 938, sign. B2/a/6MS, fol. 1–8.

10 Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, I. vojenské (josefské) mapování – Morava, mapový list 55. [2021-07-01]. Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m055

11 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Maléř, František. *Národopisná kronika valašských obcí Hutiska a Solanec*. [nefol.]

na sousedním Solanci, které jsou jako panské uvedeny v soupisu salaší z roku 1714.

Podobný důvod vzniku se dá předpokládat u dalšího ze dvorů panství, Drobníkova dvora v části Dolní Paseky v Rožnově. Kolem něj byla jen minimální plocha luk, sadů a polí, ale především těsně na něj navazoval rozsáhlý prostor horských svahů, hřbetů a vrcholů s nadmořskou výškou od 450 do 875 metrů. Naopak u druhého rožnovského panského dvora na Hradisku, kde byl identifikován další ovčín, se dá očekávat chov ovcí jako doplňkový. Je to možné usuzovat nejen z údajů stabilního katastru, kde v okolí převládají plochy polí, luk a sadů oproti méně rozsáhlým plochám vhodnými pro pastvu, ale i pro období dřívější z celkové morfologie krajiny.

Podobně jako nevíme, kdy zanikl hutiský hospodářský dvůr, není známo, kdy panství ukončilo své hospodaření na salaši Humenec. Zánik panských salaší je totiž celkově nejasný. Často bývá uváděno, že tomu tak bylo ve 2. polovině 19. století (Štika 2002: 367), to ale zřejmě vychází z jediné zmínky u Bayera, že panské salaše byly zrušeny v roce 1896 „*kvůli lesnictví*“. Není zřejmé, proč by tomu mělo být právě k uvedenému roku, ale vzhledem ke změnám v hospodářské orientaci na les (Baletka L. 2002: 210) k tomu muselo docházet už v průběhu 1. poloviny 19. století. A pokud i po polovině tohoto století byly ještě některé panské salaše provozovány, musely by ukončit provoz nejpozději v jeho 3. čtvrtině, jak naznačují lesnické mapy velkostatku z roku 1881, kde už plochy bývalých salaší byly ve prospěch hospodářského lesa redukovány tak, že zbývající prostor odpovídá už jen plochám pronajímaným soukromým osobám v průběhu dvou desetiletí předtím (Štika 1962: 273).¹² Nezachovala se žádná souhrnná evidence, která by dokládala plošný rozsah salaší provozovaných rožnovským panstvím ve vlastní režii a množství dobytka na nich chovaných. Nejčastěji citovaný údaj vztahující se pravděpodobně především k rožnovskému panství, je zmínka u Bayera o velikosti mezi 200 a 400 jitry, tedy asi 115–230 ha (Bayer 1900: 10). Také z méně citovaných údajů Tvarůžkových¹³ vychází u javořin, souborů pozemků pronajímaných poddaným pro pastvu, pro rožnovské panství obdobný rozsah: nejčastěji 500–1 000 měřic, největší kolem 1 200 měřic a v jednom případě dokonce téměř 2 200 měřic (javořina Babská

12 Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 703, Porostní mapa pro polesí Dolní Bečva. inv. č. 704 - 6, Porostní mapa pro polesí Horní Bečva. inv. č. 707, Porostní mapa pro polesí Hutisko. inv. č. 708, Porostní mapa pro polesí Prostřední Bečva. Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 319, sign. XIV-4, k. 168.

13 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Tvarůžek, Josef. *Kronika města Rožnova p. Radh. Díl 3. Zaměstnání obyvatelstva: zemědělství*: 303–305.

ve Velkých Karlovicích). Tedy od necelých 100 ha po 230 ha, výjimečně kolem 420 ha. To by ovšem mohly být údaje odpovídající až pozdějšímu období salašnického hospodaření, tedy době jeho úpadku. Avšak i ze Štikova přehledu dědičných javořin na panství k roku 1815 vychází nejčastěji rozloha 200–460 jiter, pouze jednou přes 500 jiter (necelých 290 ha), a v několika případech zase naopak i 100 jiter a méně (Štika 1967: 38–39). Naproti tomu Gallašem udávané plochy, vztahující se nejpozději k počátku 19. století, připouštějí i mnohem větší území: 300 jochů (přes 170 ha) pro nejmenší salaše, některé i přes 1 000 (tj. cca 570 ha), i pár tisíc jochů (Gallaš 2005: 28). Což by mohlo souviset jednak s tím, že Gallaš vychází ještě z informací doby před začátkem úpadku, ale třeba také s tím, že rozlehlejší plochy mohly náležet právě panským salašům. Případně ale také salašům selským, k nimž zřejmě také neexistovala žádná evidence plochy. I když není vyloučeno, že na některých javořinách mohlo být více salašů, jednalo se spíše o výjimečnou záležitost (Štika 1962: 245).

Přímo u panských salašů máme jen málo přímých dokladů vycházejících z dominikálního priznání z roku 1754. Zde se uvádí například panská salaš Kyčery ve Velké (dnešní Valašské) Bystřici o rozloze pouze 208 měřic (40 ha) a panská salaš Hajdušky s plochou 33 ha (Žaloudík 1983: 63–64). Právě tyto informace však o rozsahu panského salašnického hospodaření zřejmě vypovídají jen velmi málo, protože údaje, které je možné odvodit z mapových podkladů, by vypovídaly o mnohem větších salaších v panské režii. U salaše Humenec můžeme vycházet z mapy stabilního katastru z roku 1833.¹⁴ Pokud bychom brali v úvahu plochu veškerých panských pozemků v okolí ovčína zahrnující nejen bezprostředně navazující pastviny a louku, ale i lesní plochy, u nichž lze předpokládat, že byly původně lesy pastevními, pak by rozloha salaše činila necelých 127 ha. Plocha samotných pastvin – alespoň katastrálně – z toho činila asi jednu třetinu, zbytek tvořily pastevní lesy. Není však jisté, zda část velmi prudkých severních svahů stále porostlých lesem byla pro pastvu využívána. A i v případě, že bychom připočetli pastvinu v majetku panství, která je sice již v protisvahu, ale na pozemky salaše stále ještě částečně navazuje, mohla by maximální plocha činit asi 142 ha. Stále by se však v kontextu doby nejednalo o velkou salaš.

To salaš panského Drobníkova dvora v Rožnově, označovaná jako salaš Putýrky (Baletka, T. 2002: 831), měla zřejmě k dispozici plochy mnohem rozsáhlejší (obr. 2). Navazující pozemky využitelné pro pastvu měly jen

---

14 Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky
1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 938, sign.
B2/a/6MS, fol. 7.

v rožnovském katastru rozlohu nejméně 670 ha.¹⁵ Opět by pro přesnější obraz zřejmě bylo nutné odečíst část prudkých a kamenitých svahů, ale podle pomístních jmen spojených se salašnictvím (např. několikrát různé Kyčery nebo Grúně), zachycených v mapách stabilního katastru, musela být jeho velká část jistě dlouhodobě k pastvě využívána. Je ale možné, že o tento prostor se dělily dvě salaše – uvedené Putýrky související s Drobňíkovým dvorem a salaš Pobíjané. Tato panská salaš je uváděná mezi salašemi ležícími pod Radhoštěm (Baletka T. 2002: 831), ale vzhledem k tomu, že v okolí Radhoště žádné takové pomístní jméno není uváděno ani v minulosti, zatímco v prostoru závěru Dolních Pasek se vyskytovalo¹⁶ a dodnes je zde uprostřed rozsáhlých lesů dokonce pozůstatek bezlesí stejného jména, mohla být tato další panská salaš umístěna zde. A nelze ani vyloučit možnost, že ještě část z této plochy v závěru údolí Veřmírovského potoka nebyla pronajata pro potřeby sousední poddanské salaše na Myší hoře (Štika 1962: 414), pro to se však nezachovaly žádné doklady. Na druhou stranu po připočtení dalších navazujících vrchnostenských pozemků v katastru Zubří,¹⁷ kam salaš Putýrky pravděpodobně také zasahovala, i když zde není možné určit rozsah tohoto využití, by pastevní plocha salaše mohla být zase o mnoho větší.

O dalším osudu salaše Humenec – pastvin i stavby chléva – se dozvídáme z pachtovních smluv, které ve 2. polovině 19. století uzavřel velkostatek s různými soukromými nájemci.¹⁸ První je z roku 1859 a týká se nájmu části pozemků zahrnující pastevní les v západní části Josefu Andrisovi z Vigantic.

Pravděpodobně na zbývající část původní salaše je pak pacht uzavřený o rok později pro období 1860–1863 na pastvisko „Humenec“ o výměře 100 jiter a 1 269 sáhů k pastvě ovčího dobytka pro Josefa Ulricha ze Zubří, Martina Koláčka ze Solance a Ondřeje Drozda z Hutiska. Ti se zavazují k pachtu patřící „chlév popraviti“. K jeho opravě se jim bezúplatně poskytuje panské dřevo. Za opravu střechy bude za první rok pachtu odečteno 30 rýnských z pachtovního platu. Tato smlouva zřejmě nebyla zcela naplněna, když už v dubnu 1863 je ke stejným pozemkům a stavbám uzavřena

15 Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 2628, sign. B2/a/6MS, fol. 1–4, 6.

16 Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru (1824–1836), Rožnov pod Radhoštěm, 1833. [2020-04-01]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.

17 Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, sign. B2/a/6MS, inv. č. 3614, fol. 2, 3, 6, 7, 13.

18 Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 319, sign. XIV-4, k. 168.

smlouva nová, s částečně původními nájemci Martinem Koláčkem a Ondřejem Drozdem a s novým podílníkem Josefem Juraidou z Hutiska. Zde je podmínkou mimo jiné vybudování nového chléva na novém placu místo spadlého starého v tom roce.

Zda k této nové stavbě někdy došlo, nevíme, v žádných mapách ani jiných dokumentech není tento nový chlév v prostoru pastvin zachycen a zatím nebyly objeveny ani terénní náznaky odpovídající stavbě mimo původní polohu.

Poslední pacht k těmto pastvinám je doložen pro rok 1867, zde jsou pachtýři už jen Ondřej Drozd a Josefa Juraida a došlo i k určitému zmenšení plochy, na 93 jiter a 1 269 sáhů. Pro potřeby salaše mohou bezplatně odebírat určité množství dříví z panského lesa. A ve smlouvě se projevuje i rozvoj rožnovských žinčičných lázní, protože součástí podmínek je i to, že pachtýři jsou povinni odevzdat veškerou žinčici ze salaše, v případě, že by „ji potřebovali lázní hosté“, na určeném místě za náhradu dvacet krejcarů za každý máz.

Tyto nájemní smlouvy jsou zajímavé nejen z pohledu zachycené historie stavby, ale také vzhledem k celkové hospodářské politice velkostatku té doby. V souvislosti s celkovými hospodářskými změnami ve společnosti se stal les rentabilnějším majetkem než louky a pastviny, a tak se už v 1. polovině 19. století snaží panství o arondaci některých lesních pozemků a odehrávají se převody i některých rozsáhlých pozemků na les (Štika 1967: 35). K tomu však dochází především od 50. let 19. století v souvislosti s vyvazováním služebností, kdy velkostatek provádí masivní změny, za kterými stojí především významný lesnický odborník a ředitel panství Ignác Ferles (Novotný 1999: 45–46). V té době se odehrávají i významné směny, kdy panství vykupuje paseky i s domy nebo dává náhradou usedlosti v níže položených obcích ve svém vlastnictví (Štika 1967: 36).

Navíc se v tomto případě nejedná o vzdálené a hřebenové polohy jako třeba v případě Radhoště, Čertova Mlýna nebo hřebene Vsetínských Beskyd v Horní Bečvě a Velkých Karlovicích (kde však také docházelo často k výkupům, směnám a zalesňování), ale o poměrně dostupné polohy v relativní blízkosti nové cesty, kterou ve 30. letech 19. století nechalo panství vybudovat na strategické a frekventované trase Rožnov–Makov mířící dále do Prešpurku a Pešti (Langer – Bajer 2012: 20). Proto je překvapivé, že právě v tomto případě nedošlo k brzkému zalesnění pastvin, které byly celé v majetku velkostatku, a že byly stále pronajímány.

Další doklad o vývoji hospodářské situace v prostoru salaše, lesnická mapa revíru Hutisko z roku 1881,¹⁹ vypovídá o rozsáhlém zalesňování, když

---

19 Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 707, Porostní mapa pro polesí Hutisko.

na většině plochy bývalé salaše zobrazuje lesní porosty ve dvou dílech – Pod Mísnou a Humenec. V té době to tedy už není jen na pozemcích původních pastevních lesů, zachycených v mapě stabilního katastru, ale i na většině původního bezlesí.

Provoz panské salaše

Přes prakticky shodný účel obou nalezených ovčínů se každý vyskytoval v jiném kontextu a prostředí. Součástí obou těchto staveb byla koliba jako potřebný provozní objekt, doložený také dle mapování. Na situaci z Hradiska je podle zaznamenaných parcel přímo patrné komunikační propojení koliby a ovčína. Hospodářský dvůr na Hradisku byl v první polovině 19. století již zděný. V rámci dvora zůstával do třetiny 19. století ovčín jako poslední dřevěná stavba, neboť už i koliba byla zděná či alespoň s dostatečným topeništěm a komínem. Bezprostřední součástí dvora byl kromě orné půdy ovocný sad a chmelnice, patrné byly také aleje odpovídající úpravám charakteristickým od doby baroka.²⁰ Salaš s okolními pastvinami však vnímáme jako celek provozně nezávislý na hospodářském dvoře.

Naopak na Humenci se jednalo o rozlehlou horskou pastvinu obklopenou původně pastevním lesem a částečně otevřenou do navazující krajiny pasek. Po dobu, kdy byla salaš na Humenci součástí hutiského panského dvora, bylo možné zimování ovcí právě v prostoru dvora a pak ovčírna sloužila pouze pro úkryt dobytka v době nepříznivého počasí, především z jara a na podzim. Později, patrně od přelomu 18. a 19. století, kdy provoz panské salaše na Humenci pokračoval už bez zázemí hospodářského dvora, předpokládáme, že po úpravách sloužila i k zimnímu ustájení.

Celoroční využití ovčírny je popsáno ve spisku *Ponaučenj we službě owčácké: „Přes zimu se ovce ustavičně a obyčejně v ovčírně krmějí (futrjau), přes vesno, leto a podzim ale jenom při špatném povětrí, když nemůžou k pastvě docházeti...“* (Drobník 1840: 43). Jde o příručku pro vedoucí zaměstnance v chovu ovcí, vydanou dokonce tiskem a členěnou na oddíly a paragrafy. Protože jejím autorem byl Josef Drobník, nejen velký odborník na chov ovcí, ale zároveň velmi dlouho také správce a ředitel rožnovského panství, můžeme se domnívat, že podmínky pro chov uvedené v tomto spisu byly považovány za závazné. Příručka ve svém závěru obsahuje dokonce velmi podrobné kontrolní otázky ke zkouškám zaměstnanců. Je pravdou, že v té době zřejmě už na panství začal převládat chov *španělských* ovcí (merino), takže i příručka byla pravděpodobně koncipována přednostně na něj než

²⁰ Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru (1824–1836), Rožnov pod Radhoštěm, 1833; Hutisko, 1833. [2020-04-01]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.

na postupně upadající chov valašského dobytka, ale dá se předpokládat, že mnohé podmínky byly vyžadovány pro oba typy chovu.

V místech, kde byl hospodářský dvůr panství blízko pastvinám, byl nutný pouze jeden ovčín, který sloužil jak k ustájení přes zimu, tak i po dobu zhoršeného počasí po zbytek roku. To byl případ jak dvora na Hradisku, ale pravděpodobně také Drobníkova dvora. V jeho těsné blízkosti se totiž nacházel i ovčí košár, tedy ohrazený prostor pro dojení i nocování ovcí za dobrého počasí. Alespoň se to dá předpokládat podle toponym Košarzčíška a Kosaržiskách (zřejmě mělo být V Košařiskách/Na Košařiskách) zaznamenaných v mapách stabilního katastru města Rožnova i obce Zubří z roku 1833 (místem totiž prochází katastrální hranice).²¹ Zde je otázkou, nakolik zde byl po určitou dobu chován také hovězí jalový dobytek, který je udáván k roku 1745 (Štika 2009: 118), ale vzhledem k tomu, že zde k jeho chovu byli pouze dva zaměstnanci, jeví se tu jeho chov vzhledem k rozsahu pastvin pouze jako doplňkový.

Hlavní prostor ovčina byl přístřeším pro dobytek salaše. V hospodaření šlechty byl původně charakteristický chov ovcí *zemských* – *bireckých* a od počátku 17. století postupně také chov valašek, přičemž obě plemena se až do 19. století chovala paralelně na různých dvorech. Právě v 19. století se postupně zároveň začala využívat také plemena nová, především ovce *španělské* – *merino* (Drobník 1840: 17–21; Kunz 2005: 23–24). Krávy byly podle dostupných údajů spíše ustájeny přímo v rámci panských dvorů. Na některých panských salaších je doložen i kozí dobytek a připomínána jsou také prasata. Protože údaje o chovaném dobytku jsou kusé, nemůžeme různé kombinace pro panské salaše alespoň v malém počtu vyloučit (Štika 2009: 117–121). Ovčáci využívali také psy, objevit se mohly dokonce i kočky (Drobník 1840: 13).

Údaje o množství dobytka na hutiské panské salaši se, podobně jako pro žádnou jinou salaš v majetku rožnovského panství nedochovaly. Pokud bychom chtěli alespoň přibližně určit, kolik ovcí mohlo být na salaši Humenec chováno, můžeme vycházet analogicky z počtu dobytka na poddanských salaších na panství. Po prvotním nárůstu počtu valašského dobytka v horách v souvislosti s prudkým rozvojem salašnictví v 17. a 18. století došlo ze strany vrchnosti k jeho omezování. Stanovení maximálního počtu dobytka chovaného na pronajatých javořinách sloužilo k eliminaci přetěžování pastevních ploch a jejich degradaci (Štika 2009: 121–125). Podle údajů k počátku 19. století se na plošně rozsáhlejších javořinách kolem 400 jiter mohlo pást obvykle 200 ovcí. Existovaly také výjimky, kdy i na několika

21 Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, sign. B2/a/6MS, inv. č. 2628, fol. 6. inv. č. 3614, fol. 13.

menších salaších bylo povoleno chovat až 300 kusů ovcí (případně dokonce neomezené množství), ale ty zřejmě souvisely se staršími dědičnými právy. Salaš Humenec by spadala mezi plošně menší salaše okolo 200 jiter, kde byla povolena pastva asi 100 ovcí (Štika 1967: 38–39). Nedá se však vyloučit, že vrchnost na své salaši chovala větší počet dobytka, než dovolila svým poddaným. Napovídala by tomu i velikost ovčína.

Jediným přesnějším údajem souvisejícím s teritoriem severovýchodní Moravy je požadavek prostoru 1 m² pro ovci (Kunz 2005: 46).²² Na základě těchto údajů bychom mohli podle velikosti stavby ovčína uvažovat o 250–300 ovcích. A to i po zohlednění předpokládané plochy pro jehňata nebo pravděpodobném rozdělení vnitřního prostoru pro oddělení beranů nebo kotících se ovcí (Drobník 1840: 33).

Tehdejší přesné nároky na prostor pro ustájení dobytka neznáme, jsou však k dispozici obecné podmínky pro ustájení ovcí z období 1. poloviny 19. století na rožnovském panství z uvedeného Drobníkova spisu: K prostoru pro ovce příručka uvádí pouze tyto obecné požadavky:

„V ovčírňě mají býti ovce tak rozděleny, by nestály těsně, nýbrž dost prostranně, aby všechny kusy jedné ohrady mohly volno přistoupit k předloženému futru. Proto se musí už napřed rozvážiti, jak velká prostrannost potřebná jest, při čemž ohled bráti sluší na rozšíření ovec skrz dorost vlny, při matkách skrze skotnost a přicházející jehňata, při mladých ovcích skrz tělesný přírost a při baranech skrz rozšiřování rohův.“ (Drobník 1840: 33)

Drobník průběžně v příručce upozorňoval zejména na pořádek a čistotu v ovčíně i jeho okolí, zvláště však dostatečné a rovné stlaní pod ovce proti vlhkosti (Drobník 1840: 29, 31, 41).

Struktura zaměstnanců panské salaše odpovídala salaši selské. Organizaci práce a výrobu vedl bača, k dojení a pastvě byli přítomni ovčáci – valaši. Na tisíc ovcí připadalo asi 6–7 ovčáků (Štika 2009: 12). O 300 ovcí na Humenci by se tak starali asi 2–3 ovčáci.

Je možné, že dobytek na vrchnostenských salaších původně obhospodařovali přímo pastevcí – valaši a že to patřilo k jejich povinnostem, jak

²² Pro srovnání: V současnosti platné veterinární předpisy stanovují podlahovou plochu ve stájích pro ovce a kozy musí být minimálně 0,15 m² na 10 kg živé hmotnosti u bahníc nebo koz (Vyhláška 208/2004 Sb., o minimálních standardech pro ochranu hospodářských zvířat, § 4). Což při běžné hmotnosti valašek 40–45 kg, tedy menší váze oproti jiným plemenům ovcí, odpovídá cca 0,7 m². A předpis platný do roku 2009 uváděl plochu 1,2 m² pro ovci (Vyhláška 191/2002 Sb., o technických požadavcích na stavby pro zemědělství).

můžeme odvodit z příplatku k platbám vybíraným z poddanských salaší na vrchnostenské pasáky – valachy (Štika 1662: 130).

V případě selských salaší se ovčín dočasně pro dojení dělil alespoň na dva prostory – zadní *honěnicu*, kam se ovce zaháněly před dojením a během dojení se přepouštěly brankami – *strungami* do přední části (Václavek 1887: 31).

Avšak z Drobníkova textu usuzujeme možný důvod absence základů stabilnější konstrukce, v případě interiéru ovčírny, která „*konečně má býti mnohými lisami k odrůžňování dobytka, opatřená*“ (Drobník 1840: 28–29), přičemž lisy vnímáme jako přenosné pletené ohrady. Rozčlenění ovčínů se zvláštním důrazem na separaci kotících se ovcí a jehňat zvláště od beranů dokládají i další autoři (Podolák 1980: 28). Z půdorysu ovčína mohl být přímo vydělen nebo připojen ještě další prostor – komora na přípravu každodenního futra (Drobník 1840: 29).

Kromě sena a slámy lze jako stel předpokládat chvojí, mech, suché listí i rozsypané seno z krmení (Podolák 1980: 31). Je možné, že ovčím k ovčínu přinášeli chvojí jehličnanů k ohryzávání (Drobník 1840: 31), ale také letninu (Kunz 2006: 25–26).

Podstřeší bylo v případě celoročního ustájení dobytka určeno k uložení krmovin a zároveň k nutnému zimnímu zateplení. Po okrajích nebo rovnoběžně v několika řadách přímo v prostoru ovčína pak byly jednostranné nebo oboustranné jesle na krmení pro čas, kdy se nepáslo. Nejspíše dlabaná dřevěná koryta byla potřebná na vodu a jádrová krmiva. Za velmi důležitý byl v blízkosti větších ovčírů pokládán vodní zdroj s praktickým suchým přístupem. K přípravě lizu pro ovce, ale také syra byla nutná sůl (Štika 2009: 120). Pro podávání soli bylo vyčleněno místo s různými způsoby jejího uchycení (Drobník 1840: 29, 31; Podolák 1980: 29–31, srovnej; Čapek – Preusz 2012: 16–17).

Ovčáci spali přímo v ovčíně spolu s přidělenými stády (Drobník 1840: 15) v podstřeší nebo na *pohrádkách* zavěšených pod stropem, jejichž obdoby máme doloženy i výjimečně recentně zachovány přímo v regionu nebo které známe z dalších oblastí (Vařeka – Frolec 2007: 219; Podolák 1980: 31).

Koliba byla nedílnou součástí provozního celku také v rámci panské salaše. Jednalo se o menší objekt, na Hradisku již nespalné konstrukce v bezprostřední blízkosti ovčína, zatímco na Humenci stále stavbu dřevěnou ve vzdálenosti asi 40 m. Zde měla v roce 1833 rozměr 40 m² a později se změnila z hospodářského na obytný účel.²³ Hlavními funkcemi, vyžadujícími alespoň dva oddělené prostory, bylo zpracování mléka a skladování nejen výrobků, ale také nástrojů a pomůcek k mléčné produkci. Základ-

---

23 Moravský zemský archiv v Brně, fond D10 – Písemné operáty stabilního katastru, inv. č. 2279, Hutisko, 1833.

ním inventářem koliby byl proto, stejně jako v případě selské salaše kotel na ohřívání mléka, případně menší kotle na ohřev vody a stravy a dále zejména nádoby na dojení a výrobu sýra (Štika 2009: 120).

Archeologický výzkum ovčína v poloze Humenec

Archeologický výzkum předmětné lokality byl vyvolán její postupnou destrukcí, kterou průběžně působí rozšiřující se lesní cesta. Výzkum vedl Samuel Španihel z Muzea regionu Valašsko ve dnech 29. a 30. 5. 2017, po skončení výzkumu byla lokalita uvedena do původního stavu. Na výzkumu se podílel také Radek Bryol z Valašského muzea v přírodě – Národního muzea v přírodě, který vede stavební rekonstrukci pajty v muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Rekognoskací terénu v lokalitě Humenec bylo zjištěno, že dochovanou lokalitu v současnosti představuje velká zalesněná terasa obdélníkového tvaru umístěná v prudkém svahu. Sama terasa mírně stoupá do svahu po kratší severovýchodní-jihozápadní ose. Orientace delší osy je jihovýchod-severozápad a na delší severovýchodní hraně terasy probíhá nejasná hranice lesa a louky. Severozápadní okraj terasy byl po celé své délce přerušen lesní svážnicí, za kterou již srovnaná plocha nepokračovala (obr. 5). Jihozápadním směrem (tedy do svahu) navazovaly ve vzdálenosti asi 80 metrů na zkoumanou plochu další, výrazně menší terasy, které vzhledem k několika dochovaným hromadiskům kamení mohly být alespoň z části hospodářským zázemím salaše. Nevíme však, zda nevznikly až po zániku salašnického hospodaření a stavbě hájovny na místě koliby.²⁴

Na předmětné terase se zejména v severovýchodní části místy nacházely nevýrazné shluky kamenů, které indikovaly základovou čáru, a taktéž byla přibližně ve středu této linie zachycena kamenná konstrukce, která byla pracovníčně označena jako „rampa“.

Na začátku byly položeny dvě sondy, označené jako řez I a řez II, které začínaly u shluků kamenů na severovýchodním okraji, kde byly odhaleny lícované základy z na sucho kladeného kamene vedoucí rovnoběžně s okrajem terasy. Následně byly řezy protáhnuty kolmo na tyto základy s cílem najít založení protilehlé zdi. Situace však nebyla ani v jedné ze sond zcela průkazná, a proto bylo rozhodnuto rozšířit nadějnější řez II na kolmo vedoucí sondu 1, kde byl odhalen fragment zdiva odpovídajícího základu. Následně byla položena sonda 2, ve které bylo odhaleno severovýchodní nároží stavby, respektive její základový pás a jeho následná destrukce (obr. 6).

24 Rozhovor s Oldřichem Růčkou (nar. 1933) 23. 2. 2014, Hutisko-Solanec, rozhovor vedl Vojtěch Bajer.

Šířka základu dosahuje prakticky po celém obvodu stavby 50 cm. Naopak zahlobbení základů variuje s postupujícím svahem. Ve spodní části svahu jde místy až o 70 cm, ale v horní části svahu má základ hloubku jenom 20 až 30 cm. Dochované jsou tedy nasucho kladené lícované kamenné základy „in situ“ a část jejich destrukce. Vzhledem k faktu, že místy (doloženo v sondě 2) dosahuje výška pozitivních základů úrovně rostlého terénu, a i navzdory tomu se nachází v okolí základů poměrně početná kamenná destrukce, je nutné uvažovat také o nadzemní konstrukci, která byla položena na těchto základech, odpovídající kamenné opěrné zdi či vyrovnávací podezdívce.

Dále byla provedena preparace svažující se kamenné konstrukce od severovýchodní dlouhé zdi po svahu směrem dolů, pracovně nazvané jako „rampa“ (sonda 3). Před touto „rampou“ (obr. 7) směrem do objektu byla rovnoběžně se zdí objektu vykopána jedna kontrolní sonda (sonda 4). Tyto sondy odhalily, že jde skutečně o vchod (vzhledem k masivnosti a rozměrům objektu je možné mluvit i o vjezdu) do ovčína a ne o destrukci zdiva. Pochozí (nebo pojízdní) plocha této konstrukce byla zhotovena na způsob štetové dlažby. Šířka rampy se pohybovala v průměru kolem 190 cm. Její délku, kvůli destrukci spodní části, nebylo možné určit, každopádně relikv hliněného náspu dosahoval délky k 7 m. Sonda 4 měla také ověřit existenci příček, které by tvořily vnitřní členění stavby. Žádné indicie, které by svědčily pro tuto tezi, však nebyly nalezeny.²⁵ Šířka objektu je po celé dochované ose objektu 12 m a předpokládaná délka, vzhledem k destrukované části, cca 38 m.

Během archeologického výzkumu v prostoru ovčína bylo kromě samotných základů stavby nalezeno pouze pět drobných zlomků keramiky, tzv. hrnčiny, glazované olověnou transparentní glazurou. Podle dochovaných částí je možné usuzovat, že šlo zejména o hrnce. Rovnoměrně byl zastoupený zelený odstín glazury a také bezbarevná varianta. Dále pak byly exkavovány dva železné fragmenty, pravděpodobně šlo o části stavebních kování, i když to kvůli pokročilé korozi nebylo možné určit přesně.

Vzhledem k minimálnímu počtu nálezů a stavu jejich dochování je možné získaný soubor datovat jenom rámcově do závěru raného novověku (Španihel 2017).

Stavební podoba ovčína panské salaše

Obdoby krytého prostoru pro ustájení dobytka jsou k dispozici z badateli již dříve dokumentovaných selských salašů. Zde stály chlévy opodál koliby

---

25 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě. Španihel, Samuel. 2017. *Hutisko-Solanec-Humenec. Nálezová zpráva z archeologického výzkumu*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko: 6–10.

a tvořila je roubená nebo lehčí rámová konstrukce (Bayer 1900: 17; Bartoš 1883: 182–183). Jaroslav Štika uvedl pro ovčí stáj na Rožnovsku název *ovčírna* či *chlév*, v přeneseném významu též *pajta*, *košár*, *koliba* (Štika 1958: 68; Sawicki 1919a: 102–103, 106–107; Sawicki 1919b, srovnej). Také na slovenském území byly tyto stavby většinu jmenovány jako obdoby slova *ovčiareň* (Podolák 1980: 35, 36).

Pro ovčiny spíše provizornější konstrukce byl na Valašsku znám také název vzešlý z maďarského slova *pajta* – *stodola* (Slovníček 1918: 79), navíc ve sledovaném regionu užívaný také v dalších významech zpravidla jako *kůlna* či *přístřešek* k uložení věcí či dočasnému bydlení (Horečka 2011: 421–422; Bartoš 1883: 182–183; Mičkalová 1999: 91; Glazarová 1953: 281). Rovněž při chovu ovcí na Slovensku byl název *pajta* používán buď pro šopu v hospodářském dvoře postavenou nad hnojištěm, sestávající z ohrady a provizorní střechy, nebo obdobnou, ale rovněž pro rozsáhlejší a někdy i srubovou stavbu na zimování ovcí v horách (Podolák 1980: 32, 38).

Chlévy však byly podle Štiky součástí selských salaší na Valašsku až od poloviny 19. století. V okolí Rožnova pod Radhoštěm se jednalo o nízký prostorný srub s řádově třemi věnci trámů se střechou takřka po zem, uvnitř po stranách se žlaby (Štika 1958: 68–69). Obecně jsou v Karpatech doloženy různé vývojové fáze proměny košáru v ovčín. Konstrukčním principem a sledováním geneze úkrytu pro ovce můžeme vidět nepřímou linii vzniku ovčína z původních lehkých konstrukcí *pajt*, jejichž předchůdcem byly nejelementárnější kryté košáry (Podolák 1980: 37; Sawicki 1919c: 189–190).²⁶

Vzhledem k půdorysné stopě ovčínů na Hutisku i Hradisku a k existujícímu vyobrazení z lokality Hradisko můžeme považovat obě stavby svou konstrukcí za analogické. Provenience provozovatele staveb, dobová stavební praxe, praktický účel objektů, stejně jako možné limity tak rozsáhlé dřevěné konstrukce neumožňovaly přílišnou variabilitu ve stavebním řešení stavby (obr. 9). Konkrétní popis odpovídá ikonografické podobě z lokality Hradisko, v případě lokality Humenec předpokládáme při zachování základní popsané formy spíše drobné konstrukční odchylky, které jsou zpravidla přímo popsány v textu.

Obě dokumentované stavby jsou evidovány v písemných operátech stabilního katastru. Jednalo se o dřevěné hospodářské objekty v majetku hraběte Kinského. Ovčín na Hradisku měl rozlohu 2 ary a 38 m², zatímco na Humenci 3 ary a 21 m², tedy 321 m².²⁷ Dle archeologického výzkumu byla předpokládána šířka objektu na Humenci 12 m a délka cca 38 m, tedy

26 Např. objekt košáru krytého jedlovým chvojím z Rychwaldu v koncepci salašnického areálu v Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.

27 Moravský zemský archiv v Brně, fond D10 – Písemné operáty stabilního katastru, inv. č. 836, Rožnov pod Radhoštěm, 1833; Moravský zemský archiv v Brně, fond D10 – Písemné operáty stabilního katastru, inv. č. 2279, Hutisko, 1833.

456 m².²⁸ Rozdíl těchto rozměrů můžeme zdůvodnit možnou přestavbou ovčína po roce 1833. Protože počet ovcí v tomto období spíše klesal, je pravděpodobnější, že rozsáhlejší základy odpovídají původně většímu stavebnímu záměru, který nebyl zrealizován, nebo potřebě srovnané terasy kolem ovčína bez vlastní zastavěné plochy.

Stavební forma ovčínů přirozeně odpovídala jejich funkci. Umístění ve svahu vyžadovalo terénní úpravy, které spočívaly ve vyrovnání terasy a zbudování různě vysokých základových pasů, které sjednotily niveletu pro dřevěnou konstrukci. K eliminaci terénních úprav byla celá stavba svou délkou posazena rovnoběžně s vrstevnicemi. Situování ovčína na Humenci tedy spíše než světovým stranám a preferované orientace nejdelší strany k jihu odpovídalo terénním možnostem.

Mohutná rampa ovčína na Humenci indikuje možnost vjezdu do středové části. Ta tedy kromě dovozu například sena mohla posloužit jako prostor pro parkování vozů. Zvláště důležitá byla k vyhánění ovcí nejen jako překonání výškového rozdílu, ale také jako zpevnění nejexponovanějšího místa na pomezí interiéru a exteriéru stavby. Přes předpoklad vydělení střední části dalšími bedněnými konstrukcemi od plochy pro ustájení (jako obdoba *oplotní* mlatu ve stodole) nebyly pro toto řešení při archeologickém výzkumu nalezeny žádné stopy.

Výšku přízemí ovčínů lze odvodit od Kalivodova vyobrazení (obr. 1) a potvrdit ji může také účel stavby. Prkna bednění pláště sahala do výše cca 120 cm, otevřený prostor do překladu asi dalších 60–80 cm. Takové řešení dokládají i Drobníkovy instrukce: „*Ovčírna má býti suchá, světlá, s rovnou podlahou, dost vysoká, a není-li klenutá, stropem dobře zavřeným a mazem zao-patřená, a má míti dostatečných žebrin (jasli) při kterých žádný schůdek (šprušla) chybiti nesmí... Špatný je průvan odspodu v ovčírně...*“ (Drobník 1840: XX) Celková výška přízemí by stačila kolem 2 m k pohybu dospělé osoby, avšak s předpokladem vysoké podestýlky. Kromě ustájení ovcí bylo třeba se ve stavbě postavit při dojení či dalších pracích. Rovněž v porovnání s kolibou je na vyobrazení stavba ovčína nižší.

Nejlépší představu o samotné podobě ovčína panské salaše pro situaci na Humenci i na Hradisku tak dostáváme právě z Kalivodovy litografie. Nutno vnímat, že na tomto díle, stejně jako na dalších stejného autora je architektura ač důležitým, tak spíše doplněním celkového děje a ztvárně-ných postav (Toman 1947: 455; Dostál – Jeřábková 1965). Některé zobrazené detaily včetně perspektivy neodpovídají možnostem reálného technického řešení, snad z důvodu snahy vizuálně potlačit pozadí hlavního motivu.

---

28 Přičemž délka stavby je stanovena odhadem, protože severozápadní část byla destruovaná stavbou lesní cesty – exkavací potvrzená délka je 36 m.

Přestože na Kalivodově vyobrazení vychází sloupky přímo z terénu, z několika důvodů předpokládáme, že nosné stěny byly rámové konstrukce se sloupky zapuštěnými do vodorovných prahů. Jednodušší formy konstrukce sloupové či kůlové jsou doloženy spíše u menších selských objektů stejného účelu.²⁹ Z argumentu existence konstrukce základového pasu i značných rozměrů ovčína bylo nutné užití prahu. Ve spojení některých sloupů a překladů předpokládáme tesařské ztužení celé konstrukce šikmými pásy. Na sloupech ležely patrně dva věnce trámů – spodní jako překlad rozponů mezi sloupky a nesoucí stropní trámy a druhý nesoucí krov. Tvar střechy je ve vyobrazení valbový, ale na obdobných stavbách nemůžeme vyloučit ani sedlovou střechu se zadeštěným štítem. Značná šířka stavby vyžadovala minimálně jednu vnitřní oporu, tedy řadu sloupů rovnoběžnou s hřebenem, na nichž spočívaly podélné průvlaky vynášející příčné stropní trámy. Pro sledované období a region je příznačná šindelová krytina případně v druhotné kombinaci s hrubými překládanými prkny. Z důvodu možné potřeby vjezdu do středové části mohl být okap mírně zvýšen analogicky s konstrukcí střech stodol. Prostor mezi sloupky byl zabedněn prkny, a to šířek až 50 cm, odpovídajícími tehdejšími materiálovým možnostem. Na zimu pak bylo potřeba celý prostor v otevřených místech dobednit (obr. 8).

Paralely konstrukčního řešení rozměrných staveb z tohoto období a sociálního prostředí můžeme sledovat na kontribučních sýpkách v Pobeskydí vzniklých převážně ve 2. polovině 18. století (Koudelová 2018).³⁰ Přestože počátky salaše na Humenci datujeme již do 2. poloviny 17. století, je pravděpodobné, že rozsáhlejší stavba pro ustájení ovcí vznikla později, například až se zánikem dvora na Hutisku snad na přelomu 18. a 19. století, či prošla stavební proměnou. Vznik rozsáhlých ovčínů podle charakteru stavby a v souladu s podobou hospodaření panských dvorů tak můžeme datovat do 2. poloviny 18. století (Štika 2009: 117–119). Stavební forma by pak odpovídala v podstatě cechovnímu tesařskému řemeslu příznačnému pro zakázky nejvyšších společenských vrstev, patrně přímo práci tesařské skupiny mistra Jana Žáka z Hážovic, který se na konci 18. století podílel na řadě významných staveb na Rožnovsku (Langer 1997: 107–117).

29 Např. Etnologický ústav akademie věd, fotorchiv, inv. č. 959/B 443 – Ludvík Baran: Nedašova Lhota, detail konstrukce ovčírny; Moravské zemské muzeum, Etnografický ústav, sbírka fotografií, inv. č. FA 1183 – Eduard Domluvil: Salaš na Radhošti.

30 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Fond stavebnětechnické dokumentace, inv. č. S 477, Sýpka – Heřmanice, inv. č. S 109, Sýpka – Prostřední Suchá.

Pro zbudování bylo i v tomto případě využito dřevo z přilehlých panských lesů, přičemž zpracování stavebních prvků přímo v lese bylo v minulosti naprosto běžné a v reliktech se dochovalo až do poloviny 20. století (Kunz 1950).³¹ Je však možné, že následné dílčí opravy mohli provádět přímo valaši jako pracovníci salaše, od poloviny 19. století byli údržbou pověřeni nájemci tak, jak je v případě salaše na Humenci doloženo z výše uvedených smluv. Původní forma stavby tak mohla s přibývajícím stářím a intervencemi měnit charakter.

Na Hradisku došlo ještě během poloviny 19. století k přestavbě, neboť mapování v roce 1875 již ukazuje také ovčín nespalné konstrukce. Na konci 19. a 20. století předpokládáme zánik funkce těchto staveb a brzy i samotných objektů (Štika 2009: 121; Bayer 1900: 13).³² V případě ovčírny na Humenci malý počet archeologických nálezů, jež představují jen předměty základní denní potřeby a v zásadě bezcenné součásti stavby, které jsou navíc ve výrazně fragmentovaném stavu, poukazuje na fakt, že tato stavba byla opuštěna plánovitě a následně zanikla přirozenou cestou.³³

Záměrem výzkumu bylo za účelem zjištění či ověření možných alternativ stavebního řešení najít případné analogie rozsáhlých salašnických ovčínů na Moravě a ve Slezsku. Avšak podle dosavadních zjištění se další podobné stavby nepodařilo identifikovat. Analogie nacházíme nejbližše na Slovensku. Chov ovcí byl zde rovněž rozšířený nejen při rolnických hospodářstvích, ale také v režii velkostatků. Také bohatí gazdové na Slovensku měli kolem 60–100 ovcí, což vyžadovalo rozsáhlé ovčiny (Podolák 1980: 17–19). Patrně ještě do 1. poloviny 20. století časově spadají spolkové ovčiny, které byly stavěny tradiční formou. V Múzeu slovenskej dediny v Martine stojí kopie pajty pro ovce – mraznice z Malatiné na Oravě.³⁴ Jedná se o stavbu původně postavenou patrně ve 40. letech 20. století půdorysu 11×7 m s nízkým podroubením a střechou sahající až takřka k terénu. V jiných slovenských regionech najdeme rovněž rozměrné stavby spjaté se salašnickým hospodařením, které však nedosahují rozměrů námi sledovaných objektů

31 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Fond audio-video, Potočný, František. *Neplaťte vlaštovky*; Rozhovor s Ludvíkem Stoklasou (nar. 1921) 12. 4. 2017, Velké Karlovice, rozhovor vedl Radek Bryol.

32 Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru (1824–1836), Rožnov, 1875. [2020-12-31]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.

33 Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Španihel, Samuel. 2017. *Hutisko-Solanec-Humenec. Nálezová zpráva z archeologického výzkumu*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko: 10.

34 Za ověření informací děkujeme kolegům z Múzea slovenskej dediny v Martine. Takřka legendární se po adaptaci stala tato stavba in situ díky využití v populární slovenské pohádce Perinbaba v architektonickém zpracování doc. Viliama Jána Grusky.

(Zuskinová 1999).³⁵ Příklady obdobných staveb určených zvláště k ustájení dobytka nacházíme v dalších evropských zemích, zejména na Balkáně, ale také v Německu, Francii či Nizozemí.³⁶ U řady uvedených staveb je východiskem právě rámová konstrukce se sloupy s různými formami výplně stěn.

Závěr

V kontextu dosavadního masivního nadšeneckého i odborného zájmu, který byl směřován k problematice salašnictví na Moravě zaujme, že dosud nebyly dokumentovány nebývale rozměrné ovčiny panských salaší. Za impulz k jejich výzkumu paradoxně vděčíme relativně známé ikonografii Františka Kalivody, která se zároveň řadí mezi jedny z prvních vyobrazení salašnických staveb obecně. Salašnické hospodaření v panské režii tak v podstatě vzalo za vzor principy tradiční horské pastvy ovcí, přičemž i pro své hospodaření mohlo využívat poddané – valachy jako pastevece. Přestože tento způsob hospodaření vycházel z lidové tradice, je zjevné, že nejpozději od 1. poloviny 19. století byl ovlivňován oficiálními hospodářskými principy a modernizacemi v rámci panského hospodaření. V tomto období se však již salašnické hospodaření zároveň blížilo ke svému úpadku z důvodu zalesňování jako efektivnější ekonomické aktivity.

Obraz ovčina na Humenci vytvořený informacemi, které byly získány historickým a etnografickým bádáním, doplnily výsledky archeologického výzkumu. Jak je častým jevem, běžným zejména u postmedievální archeologie, lokalita, respektive samotný objekt byl zachycen v písemných pramenech a typologicky také na uvedené ikonografii. Díky těmto zdrojům byla známá jeho vnější podoba i hospodářský proces, ke kterému byl určen.³⁷ Samotný výzkum vyřešil otázky konstrukce stavby, zejména problém založení ovčina ve svažitém terénu. Jde tedy o informace spadající do bazální sféry každodennosti, jež prakticky nejsou písemnými prameny zaznamenávány. Velmi důležitá byla také možnost komparace zjištění s dobovými hospodářskými instrukcemi. Právě konfrontace informací, které byly zjištěny navíc archeologickým výzkumem, se závěry archivní práce posouvá poznání zkoumaného objektu do zcela nové roviny.

³⁵ Fotoarchiv Slovenskej akadémie vied, Ústav etnológie a sociálnej antropológie, inv. č. 15141, inv. č. 38890, inv. č. 28855.

³⁶ Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Kraut, Jan. 2019. *Pajta. Ovčín z panské salaše na Valašsku. Vědecká rekonstrukce objektu*. Baška – Rožnov pod Radhoštěm – Trstěnice.

³⁷ Opět se zde potvrdila teze, že i o průměrně popsane stavbě z novověku víme díky písemným (a dalším historickým) pramenům mnohem více než o té nejvýznamnější stavbě ze středověku.

Literatura

- Baletka, Ladislav. 2007. *Historie a současnost podnikání na Vsetínsku, Valašskomeziříčsku a Rožnovsku*. Žehušice: Městské knihy.
- Baletka, Ladislav. 2002. Od poloviny 17. století do roku 1848. In: Nekuda, Vladimír (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko. Valašskomeziříčsko. Vsetínsko. Vlastivěda moravská, sv. 68*. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí; Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně; Vsetín: Okresní úřad Vsetín: 189–212.
- Baletka, Tomáš. 2002. Rožnov pod Radhoštěm. In: Nekuda, Vladimír (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko. Valašskomeziříčsko. Vsetínsko. Vlastivěda moravská, sv. 68*. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Vsetín: Okresní úřad Vsetín: 826–833.
- Bartoš, František. 1883. *Lid a národ*. Velké Meziříčí: J. F. Šašek.
- Bayer, Adolf. 1900. O salašnictví na mor. Valašsku. (Obzvláště na Rožnovsku a Vsacku.) *Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí* 5 a 6: 9–23.
- Blomborgowa, Maria Magdalena – Nowakowski, Andrzej. 1969–1970. Badania reliktyw gospodarki pasterskiej na Polanie Smreczyńskiej Wyżniej (Tatry Polskie, ok. 1440 m n.p.m.). *Acta Archaeologica Carpathica* 11: 187–216.
- Bryol, Radek. 2019. Kolibiska – nový areál Valašského muzea v přírodě. Odborné předpoklady a problémy realizace. *Museum vivum* 14: 12–34.
- Čapek, Ladislav – Preusz, Michal. 2012. Chov ovcí, ovčiny a sociální struktura ovčího řemesla ve středověku a novověku v Čechách a na Moravě. *Kuděj* 2: 6–35.
- Dostál, František – Jeřábková, Alena. 1965. *Moravský lid v díle Františka Kalivody (1824–1859)*. Katalog stejnojm. výstavy, Uherské Hradiště, listopad 1965. Uherské Hradiště: Slováké muzeum.
- Domluvil, Eduard. 1910. Založení Hutiska a jeho fojtství. *Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí* 14: 1–7.
- Drobník, Josef. 1840. *Ponaučenj we službě owčácké*. Brno.
- Gallaš, Josef Heřman Agapit. 2005. *Valaši v kraji Přerovském, praví Arkádové moravští, jejich posvátné hory, obyčejové a národní písně*. Frenštát pod Radhoštěm: Muzejní a vlastivědná společnost.
- Gallaš, Josef Heřman Agapit. 1941. *Romantické povídky*. Praha: Evropský literární klub.
- Glazarová, Jarmila. 1953. *Chudá přadlena*. Praha: Československý spisovatel.
- Horečka, Mojmir et al. 2011. *Tak mluvíme pod Radhoštěm. Soubor slov a úsloví z Frenštátska*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě.

- Jurok, Jiří. 2002. Hospodářská a politická aktivita české šlechty a měst v protoindustriálním období do roku 1620. In: *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného sympozia uspořádaného ve dnech 5. - 6. října 2001 v Příboře*. Ostrava: Filozofická fakulta OU; Nový Jičín: Okresní vlastivědné muzeum Nový Jičín: 145–157.
- Kolbinger, Dalibor – Hradilová, Ladislava. 2017. *Valaši, salaše a žinčičné lázeňství v kraji pod Hostýnem*. Bystřice pod Hostýnem. Edice Zpravodaje města Bystřice pod Hostýnem.
- Komenský, Jan Amos. 1929. *Orbis pictus*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě – FF MU v Brně.
- Koudelová, Jana. 2018. Stavby rozměrných roubených sýpek ve Slezsku – památky tradičního stavitelství. *Těšínsko* 61, 2: 63–78.
- Kunz, Ludvík. 1950. Jak hory živily lidi na Rajnochovsku. *Naše Valašsko* 13: 49–57.
- Kunz, Ludvík. 2006. *Osedlý rolník. Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě.
- Kunz, Ludvík. 2005. *Rolnický chov ovcí a koz*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě.
- Langer, Jiří. 1997. *Co mohou prozradit lidové stavby. Lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready.
- Langer, Jiří. 2012. Zemědělství a salašnictví. In: Langer, Jiří (ed.): *Beskydy. Zdroj práce a obživy*. Třinec: Wart: 68–109.
- Langer, Jiří – Bajer, Vojtěch. 2012. Polidšťování krajiny. In: Bajer, Vojtěch (ed.): *Kulturní dědictví Soláně a jeho okolí*. Karolinka: Sdružení pro rozvoj Soláně: 9–23.
- Mičkalová, Helena. 1999. *Co sa Karlovjanom stalo aj nestalo. Pověsti, legendy a vyprávění z Velkých Karlovic a okolí*. Velké Karlovice: Helena Mičkalová.
- Novotný, Gustav. 1999. Dva Zapomenutí lesníci – C. F. Trampusch a I. Freles. *Lesnická práce* 78, 1: 45–46.
- Pálka, Petr – Chybová, Helena – Smolka, Václav. 2010. *Osíčko 1360–2010. 650 let*. Osíčko: Obec Osíčko ve spolupráci s Muzeem Kroměřížska.
- Podolák, Ján. 1982. *Tradičné ovčiarstvo na Slovensku*. Bratislava: Veda.
- Podolák, Ján. 1980. Tradičné spôsoby ustájenia oviec na Slovensku. *Žborník Slovenského národného múzea* 74, (Etnografia 21): 17–48.
- Sawicki, Ludmir. 1919a. Szałaśnictwo na Wołoszczyźnie Morawskiej. In: *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. T. XIV. Dz. III. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności: 81–136.

- Sawicki, Ludmir. 1919b. Szałaśnictwo na Śląsku Cieszyńskim. In: *Materjały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. T. XIV. Dz. III. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności: 137–183.
- Sawicki, Ludmir. 1919c. Szałaśnictwo w Górach Żywieckich. In: *Materjały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. T. XIV. Dz. III. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności: 184–195.
- Slovníček česko-maďarský a maďarsko-český*. 1918. Praha: Frant. Bačkovský.
- Stanečková, Zuzana. 2017. Archeologický výskum pastierskeho prístrešku na Veľkom vrchu v Divinke. *Vlastivedný zborník Považia* 28: 25–38.
- Španihel, Samuel. 2019. *Novoveká stolová a kuchynská keramika zo severozápadného Slovenska na príklade nálezov z hradu Lietava*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie.
- Štika, Jaroslav. 1967. Horské pastevečtví na Rožnovsku. *Valašsko* 1: 34–40.
- Štika, Jaroslav. 1962. *Karpatské salašnictví na východní Moravě*. Disertační práce. Praha: Československá akademie věd, Ústav pro etnografii a folkloristiku.
- Štika, Jaroslav. 1961. Rozšíření karpatské salašnické kultury na Moravě. *Český lid* 48: 97–105.
- Štika, Jaroslav. 1958. Salašnické ustájování dobytka a košárování na moravskoslovenském pomezí. *Český lid* 45: 64–74.
- Štika, Jaroslav. 1959. Salašnické zimování dobytka na Těšínsku. *Radostná země* 9: 33–37.
- Štika, Jaroslav. 2009. *Valaši a Valašsko*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašský muzejní a národopisný spolek.
- Štika, Jaroslav. 2002. Zemědělství. In: Nekuda, Vladimír (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko. Valašskomeziříčsko. Vsetínsko*. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí; Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně; Vsetín: Okresní úřad Vsetín: 357–370.
- Toman, Prokop. 1947. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 3. vyd. Svazek 1. Praha: Rudolf Ryšavý.
- Vařeka, Josef – Frolec, Václav. 2007. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada.
- Vařeka, Marek. 2018. *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*. Prostějov: [M. Vařeka].
- Václavek, Matouš. 1887. *Moravské Valašsko*. Třebíč: J. F. Kubeš.
- Válek, Josef. 1907. Poznámky k mapě mor. Valašska. *Časopis Moravského muzea zemského* 7: 51–85.
- Válek, Josef. 1910. Poznámky k mapě mor. Valašska. *Časopis Moravského muzea zemského* 10: 133–146.

- Zuskinová, Iveta. 1999. *Ovčiarstvo a salašníctvo v Liptove*. [Liptovský Mikuláš]: Spoločnosť priateľov Múzea Liptovskej dediny.
- Žaloudík, Václav. 1983. *Historie lesů, LŽ Rožnov p. R. Bývalé LHC Bečvy, Rožnov, Val. Meziříčí. II. a III. cyklus (vypracováno v 1. 1966/67 a 1975/77)*. Frýdek-Místek: Lesprojekt.
- Žižka, Jan. 2018. *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. Praha: NPÚ, ÚOP Praha.

Prameny:

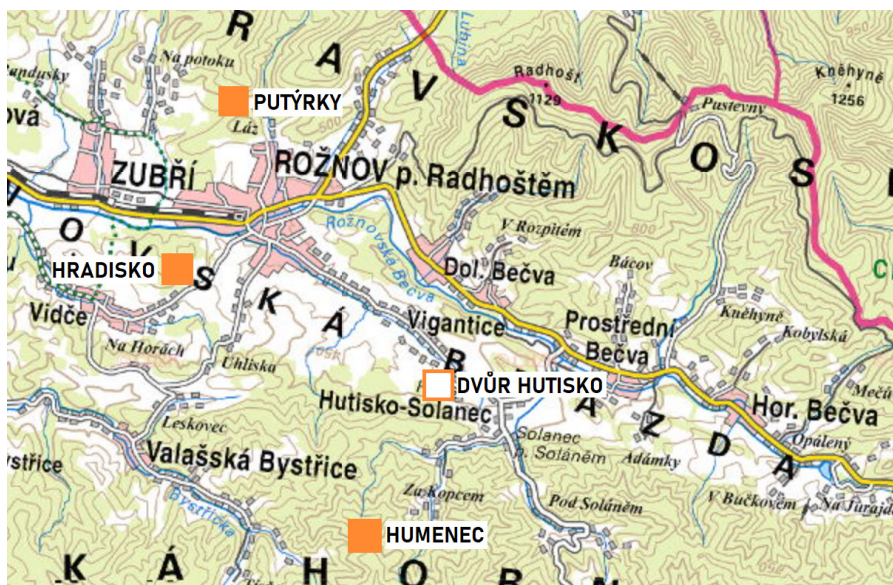
- Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, II. vojenské (Františkovo) mapování – Morava, mapový list O_8_IX. [2020-04-01]. Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=2vm&map_region=mo&map_list=O_8_IX.
- Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, I. vojenské (josefské) mapování – Morava, mapový list 55. [2021-07-01]. Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m055.
- Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 938, sign. B2/a/6MS.
- Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 2628, sign. B2/a/6MS.
- Český úřad zeměměřičský a katastrální, fond Císařské povinné otisky 1 : 2 880 (1824–1843, 1851–1871) – Morava a Slezsko, inv. č. 3614, sign. B2/a/6MS.
- Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond D10 – Písemné operáty stabilního katastru, inv. č. 2279, Hutisko, 1833.
- MZA, fond D10 – Písemné operáty stabilního katastru, inv. č. 836, Rožnov pod Radhoštěm, 1833.
- MZA, fond B1 – Gubernium, inv. č. 1998, sign. S 357, fol. 74–85.
- MZA, Indikační skici stabilního katastru (1824–1836), Rožnov pod Radhoštěm, 1833. [2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.
- MZA, Indikační skici stabilního katastru, Hutisko, 1833. [2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.
- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Kalivoda, František: Selský obraz – Salaš u Rožnova, inv. č. E 889.

- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Kraut, Jan. 2019. *Pajta. Ovčín z panské salaše na Valašsku. Vědecká rekonstrukce objektu*. Baška – Rožnov pod Radhoštěm – Trstěnice.
- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Malěř, František. *Národopisná kronika valaských obcí Hutiska a Solanec*.
- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Fond audio-video, Potočný, František. *Neplaťte vlaštovky*.
- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Španihel, Samuel. 2017. *Hutisko-Solanec-Humenec. Nálezová zpráva z archeologického výzkumu*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko.
- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Tvarůžek, Josef. *Kronika města Rožnova p. Radh. Díl 3. Zaměstnání obyvatelstva: zemědělství*.
- Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, Fond stavebnětechnické dokumentace, inv. č. S 477, Sýpka – Heřmanice, inv. č. S 109, Sýpka – Prostřední Suchá.
- Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 319, sign. XIV-4, k. 168.
- Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 685, Přehledná mapa panství Valašské Meziříčí a Rožnov se soupisem pomístních názvů všech polesí.
- Zemský archiv Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov, inv. č. 703, Porostní mapa pro polesí Dolní Bečva. inv. č. 704 - 6, Porostní mapa pro polesí Horní Bečva. inv. č. 707, Porostní mapa pro polesí Hutisko. inv. č. 708, Porostní mapa pro polesí Prostřední Bečva.
- Etnologický ústav akademie věd, fotoarchiv, inv. č. 959/B 443 – Ludvík Baran: Nedašova Lhota, detail konstrukce ovčírny.
- Moravské zemské muzeum, Etnografický ústav, sbírka fotografií, inv. č. FA 1183 – Eduard Domluvil: Salaš na Radhošti.
- Fotoarchiv Slovenskej akadémie vied, Ústav etnológie a sociálnej antropológie, inv. č. 15141, inv. č. 38890, inv. č. 28855.

Obr. 1 František Kalivoda Selský obraz – Salaš u Rožnova, barevná litografie, kolem 1850. Národní muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, inv. č. E 889.

Obr. 2 Panské dvory na Rožnovsku s chovem ovcí, doložené na přelomu 18. a 19. století, poloha a existence dvora na Hutisku je předpokládána.

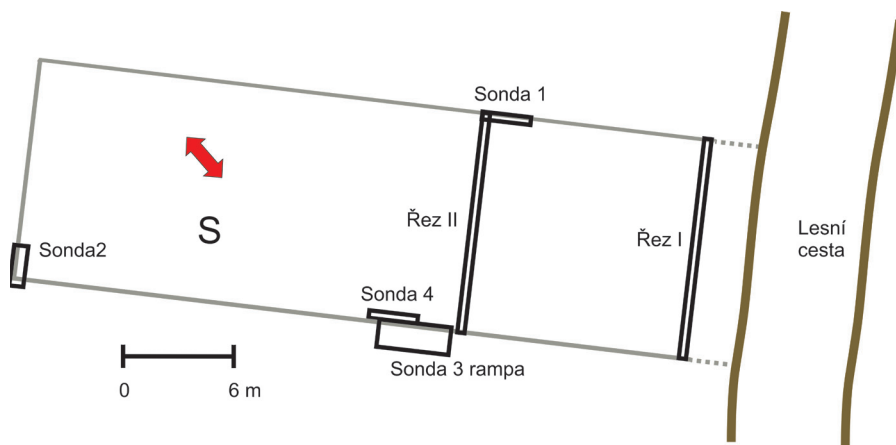

Obr. 3 Ovčín s kolibou (parc. č. 335) při panském dvoře Hradisko (parc. č. 333). Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru, Rožnov pod Radhoštěm, 1833.

Obr. 4 Výřez polohy Humenec na indikační skici Hutiska, poloha Pod Misnu a Humenetz, poloha Humenetz náleží hraběti Kinskému a je označena standardní značkou D.W. panská louka, šipkou označena dřevěná dlouhá obdélná stavba (č. 191), druhá plošně menší obdélná stavba (č. 192) leží SV od parcely č. 191. Patrná je návaznost pozemků panství na pasekářské usedlosti. Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici stabilního katastru, Hutisko, 1833.

Obr. 5 Celkový půdorys pajty rekonstruovaný na základě výsledků archeologického výzkumu. Šedou barvou je vyznačen předpokládaný prostor party, černá barva označuje umístění jednotlivých sond a řezů. Vypracoval Samuel Španihel.

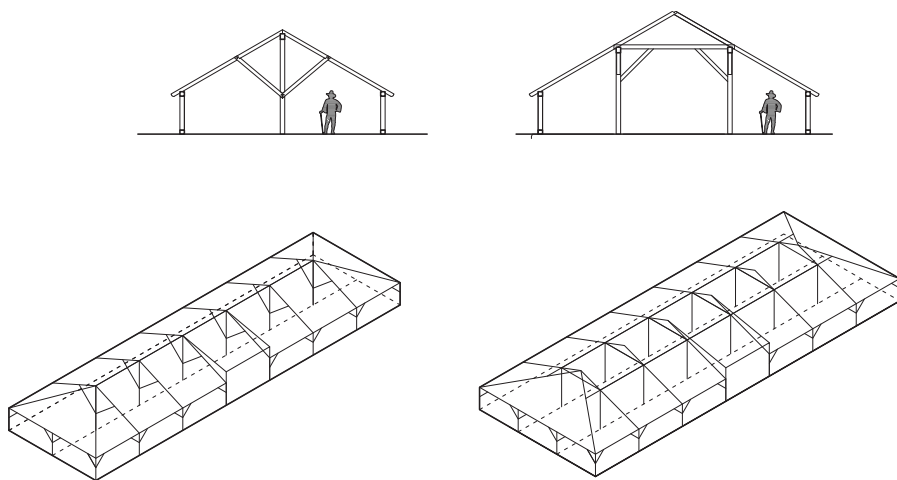
Obr. 6 Sonda č. 2 (původně řez IV.), východní nároží, nasucho kladený základový pás. Foto: Samuel Španihel, 2017.

Obr. 7 Sonda č. 3, štetovaná plocha rampy s přechodem do základového pasu. Foto: Samuel Španihel, 2017.

Obr. 8 Rekonstrukce podoby ovčína panské salaše. Vypracoval Jan Kraut.

VARIANTA 1: ROZPON DO 9 m

VARIANTA 2: ROZPON 9 - 14 m

Obr. 9 Varianty konstrukčního řešení ovčína dle rozponu. Vypracoval Jan Kraut.